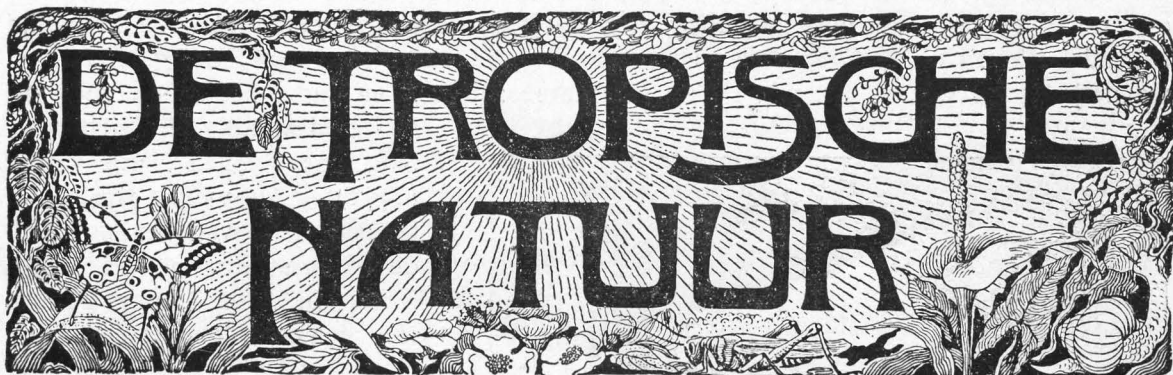

Redactie:

J. W. A. VAN WELSEME, *Lembang.*
 J. C. V. D. MEER MOHR JR., *Buitenzorg.*
 Dr. D. F. VAN SLOOTEN, *Red.-Secretaris.*
Bataviasche weg 8 pav. Buitenzorg.

Levend en Dood Materiaal:

Dr. D. F. VAN SLOOTEN, *Buitenzorg.*

Vaste Medewerkers:

C. A. BACKER.
 DR. H. C. DELSMAN.
 Dr. W. DOCTERS VAN LEEUWEN.
 EDW. JACOBSON.
 S. LEEFMANS.

Prijs voor niet-leden der N. I. N. H. V. per jaar f 8.50.—

MIJN KOESKOES.

(*Phalanger maculatus.*)

Door een toeval geraakte ik in het bezit van het hieronder afgebeelde „snoezige” beestje, dat aan een dame — op het zien ervan — den uitroep ontlokte: net een Teddy-beertje! En daar deed het inderdaad ook wel aan denken. Deze uiterlijke gelijkenis werd niet weinig verhoogd door de mooie, dikwollige pels van het dier, een vrouwelijk exemplaar van de soort, waaraan de wetenschap den naam gegeven heeft, welke als ondertitel voor dit opstel gekozen werd.

Over haar jeugd, die ze hoogstwaarschijnlijk te Ambon heeft doorgebracht, ontbreken mij alle gegevens. Vermoedelijk heeft de een of andere djoeroemoedi, waarin wat handelsgeest stak, haar vandaar naar Soerabaia gebracht. Hoeveel maal zij daarna nog van eigenaar gewisseld heeft, alvorens zij in mijn bezit kwam, is mij absoluut onbekend. Ik kreeg het dier cadeau van den administrateur van het pandhuis te Tandjoeng op voorwaarde, dat ik er goed voor zou zorgen; hij zelf had het dier indertijd op een vendutie gekocht!

Eenmaal in Buitenzorg kreeg de *Koeskoes* een ruim hok in het rattenkweekhuis, waarin een flinke dikke tak geplaatst was. In dit hok heeft het dier langer dan een jaar geleefd — een stille, zwijgzame gast, weinig eischen aan voeding en verpleging stellende, zooals uit de volgende necrologie nog wel blijken zal.

Voor de lezers van dit tijdschrift, die nog nooit een *Koeskoes* levend dan wel opgezet in een museum gezien hebben, stip ik uit de beschrijving, die VAN BALEN in zijn bekend boek van dit dier geeft, het volgende aan: „De seksen zijn verschillend gekleurd; het mannetje is gevlekt ¹⁾, het wijfje niet. De ooren zijn kort en onder het haar verborgen;

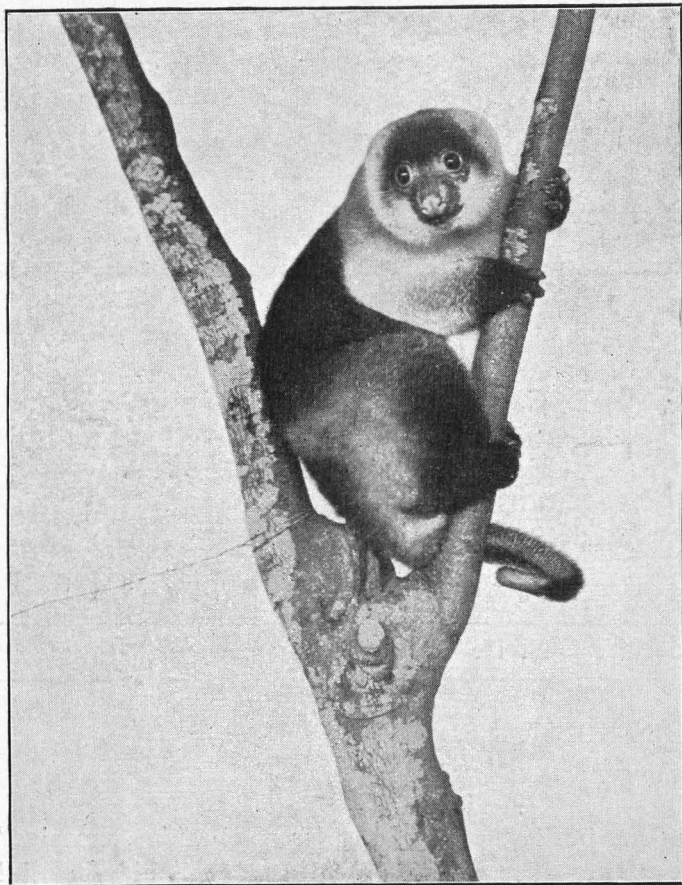

Fig. 1. Men lette op het kale gedeelte van den grijpstaart.
(v. D. M. M. fot.)

uit- en inwendig zijn zij dik met lang haar bedekt”. En verder nog dit: „De wijfjes zijn op de bovendeelen zwart, bruin of rood, de haren steeds met witte, fraai roode of fraai bruine punten. Het behaarde gedeelte van de staart is witachtig, bruin of roodachtig, donkerder naar het lichaam. De onderdeelen zijn wit, bruin of roodachtig naar de basis van den staart en in den omtrek van den buidel. Een duidelijk donkere streep scheidt in het algemeen de donkere van de witte lichaamsdeelen.”

Het verspreidingsgebied van den gevlekten *Koeskoes* beperkt zich tot het oostelijk gedeelte van onzen archipel en strekt zich uit van de Saleier-eilanden (als westelijkste grens van het verspreidingsgebied) tot Noord-Queensland (Australië). De gevlekte *Koeskoes* bewoont o.a. Ambon, Banda, Ceram, de Kei- en Aroe-eilanden, Waigeoe en komt ook voor op Nieuw-Guinea, ontbreekt evenwel op Celebes ²⁾.

MOHNIKE, destijds officier van gezondheid in Indië, weet ons in zijn weliswaar verouderd en haast vergeten, maar toch nog altijd lezenswaardig boek ³⁾ over de fauna en flora van den maleischen archipel, het volgende over de levenswijze van den *Koeskoes* mede te deelen: „Den Tag bringen diese Thiere auf Bäume sitzend zu, wo Laub und Zweige sie nicht leicht erkennen lassen. An einigen Orten, wie z. B. auf der Insel Amboina, kommen sie in ausserordentlicher Menge vor und bilden eine Lieblingsnahrung der eingeborenen Bevölkerung. In den Monaten Mai und Juni sind sie so fett, das häufig, wie ich selbst gesehen habe,

¹⁾ Vandaar de soortsnaam: maculatus (= gevlekt).

²⁾ Evenals *Ph. orientalis* op Celebes ontbreekt, terwijl daarentegen *Ph. ursinus* en *Ph. celebensis* uitsluitend tot dat eiland beperkt schijnen te zijn.

³⁾ MOHNIKE, Blicke auf das Pflanzen- und Thierleben in den Niederländischen-Malaien Ländern.

bei dem Niedersturze eines aus dem Baume herabgeschossenen *Kuskus* auf die Erde, das Fell desselben platzt. Die Zeit, wo die Beutelratten am fettesten sind, trifft mit der Reife der Früchte von *Durio zibethinus* zusammen. Alsdann lebt die Bevolkerung von Amboina, wie sich ohne Übertreibung behaupten lässt, fast ausschliesslich von den genannten Früchten und dem Fleische jener Thiere. Europäer dagegen machen hiervon niemals Gebrauch". Tot' zoover de oude MOHNIKE, die door zijn verblijf op Ambon de gelegenheid gehad heeft den *Koeskoes* uit eigen aanschouwing te leeren kennen.

De *Koeskoes* behoort tot de z.g.n. buideldieren, een interessante orde, die o.a. gekenmerkt is door het bezit van buidelbeentjes, welke met een breed gewricht op het schaambeene van het bekken zitten, maar waarvan overigens de functie nog niet heelemaal opgehelderd is. Den naam buideldieren (*Marsupialia*) ontleent deze groep van dieren aan het bezit (bij de wijfjes) van een zak of buidel (*marsupium*), waarin de jongen groot gebracht worden. Men denke slechts aan de *Kangoeroes*! De jongen, die in onvolkomen en hulpeloozen toestand geboren worden, worden door het moederdier in den buidel geduwd, waar ze zich met hun zuigmond krampachtig aan de tepels (bij *Ph. maculatus* ten getale van 4 aanwezig) vasthechten.

Een andere eigenaardigheid van dit dier wordt door fig. 2. weergegeven. Uit deze figuur is duidelijk te zien, dat de 2^e en 3^e teen van de beide achterpooten veel kleiner dan de overige teenen en bovendien min of meer met elkaar vergroeid zijn, iets, dat men met den naam van *syndactylie* bestempeld heeft en bij verschillende boombewonende of *arboricole* dieren nogal eens aangetroffen wordt (zoo bijv. bij den *Siamang*, *Hylobates syndactylus*, uit de sumatraansche oerboschen). Wat evenwel niet op de foto te zien is, is, dat de groote teen geen nagel draagt; die teen is buitendien opponeerbaar, precies als onze duim. De voorpooten vertoonen dergelijke afwijkingen niet. Mag men nu aan die twee kleine teentjes ook nog speciaal de beteekenis van „Putzkrallen" toekennen? Deze veronderstelling lijkt mij wel een beetje erg gewaagd; ik moet bekennen, dat van een bijzondere reinheidszin bij mijn *Koeskoes* niet veel viel waar te nemen; wel likte zij op kattenmanier na een maaltijd altijd de voorpooten schoon.

In verband met de *arboricole* levenswijze der *Koeskoessen* is ook hun staart gevormd tot een z.g.n. grijp- en rolstaart. Liep mijn *Koeskoes* in het hok te ijsberen, dan droeg zij haar staart schuins omhoog en het einde ervan tevens binnenwaarts opgerold; ging zij even pauseeren, waarbij zij een opgerichte houding aannam, dan steunde zij tevens op haar krachtigen staart. Haar gang op den beganen grond was waggelend en behoedzaam; met een zwaai bracht zij telkens de achterpooten naar voren. Trouwens ook onder het klimmen ging zij steeds uit van het principe: haast je langzaam. Steunende op de beide achterpooten, den staart om een tak geslagen, trok zij zich aan de voorpooten traag en tastend omhoog; voor een oogenblik liet de staart los om direkt daarop zich weer om een hooger steunpunt te kronkelen. Die staart is voor deze dieren een onmisbaar klimorgaan en zoo te zeggen een vijfde poot geworden. Van onder is hij — althans meer naar de punt toe — eenigzins afgeplat en geheel kaal (op de foto's 1 en 3 is dit nog net even te zien). Het laatste gedeelte is ook bovenzijds onbehaard. Dit rondom onbehaarde stuk mat bij mijn *Koeskoes* 17 c.M. De geheele staartlengte bedroeg 51 c.M.; het aan de onderzijde kale gedeelte 37 c.M., zoodat de beharing zich dus aan de bovenzijde verder naar de punt van den staart voortzet als aan den onderkant. Met staart en al mat het dier iets meer dan 100 c.M. Heel wat spierkracht was er toe noodig om den staart los te wikkelen van den een of anderen tak, waaromheen hij zich had vastgeklemd (bijna had ik geschreven: vastgezogen).

Als mijn *Koeskoes* overdag in den boom zat te dutten, geleek het dier veel op een *poekang*, een beestje, waarover LEEFMANS reeds een en ander verteld heeft in jaargang 8 van „De Tropische Natuur”. Men vergelijke maar eens fig. 2 (*Poekang* etend) uit het bedoelde artikel van LEEFMANS en vooral fig. 2 van de plaat „Halbaffen” II uit BREHM's

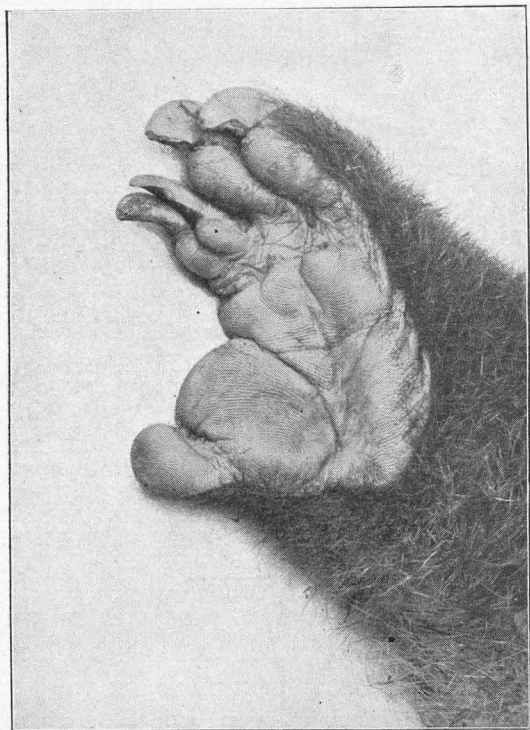

Fig. 2. Linker achterpoot (onderzijde) van *Phalanger maculatus*.

(v. D. M. M. fot.)

„Tierleben” (Bd. 13) met de betreffende foto's, die dit opstel illustreeren. Ook in hun gedragingen moeten beide dieren, die toch tot geheel verschillende orden behooren ¹⁾, veel overeenkomstigs getoond hebben, waarvoor de verklaring dan wel gedeeltelijk zal moeten worden gezocht in de in vele opzichten min of meer gelijke levenswijze beider dieren. Ook de *poekang* is n.l. arboricoöl en evenals de *Koeskoes* een nocturn dier ²⁾. De groote bolle oogen van den *Koeskoes* hebben een loodrecht staanden, spleetvormigen pupil. Mijn *koeskoes* rustte of sliep (de takgaffel was het uitverkoren plekje daarvoor) in voorovergebogen houding, den kop tusschen de kruiselings over de borst geplaatste voorpooten.

Over den aard van den *Koeskoes* wordt door verschillende schrijvers uiteenlopend geoordeeld. In BREHM kan men bijv. lezen, dat volgens QUOY en GAIMARD, twee fransche natuuronderzoekers uit de vorige eeuw, het gedrag der *Koeskoessen* in gevangenschap al net zoo onaangenaam als hun uiterlijk is. Mij dunkt echter, dat op het uiterlijk van deze beestjes toch niet zoo heel veel aan te merken is; het is waar, zij zien er niet erg snugger uit en kunnen zoo wezenloos voor

zich uit staren. Bovendien zouden zij onverdraagzaam en vechtlustig van aard zijn en worden verder nog uitgemaakt voor echte schrokkers, die hun tijd alleen weten door te brengen met slapen, eten en..... zich den staart en pooten likken! Wat — vraagt men zich onwillekeurig af — zouden die arme, opgesloten dieren ook anders moeten doen? Over de vechtlustige neigingen van de *Koeskoessen* en hun onverdraagzaamheid tegenover soortgenooten kan ik moeilijk oordeelen, maar wel weet ik, dat mijn *Koeskoes* zich heel gemoedelijk liet streelen of op den kop krauwen (ofschoon zij dat maar een matig genoe-gen scheen te vinden) en ook op andere manier kalm met zich liet sollen. Zij likte graag mijn zilte hand, gebeten heeft zij mij nooit! Van eenige gehechtheid aan haar dagelijken verzorger of van eenige genegenheid voor bepaalde personen, die haar dikwijls de een of andere lekkernij brachten, is mij intusschen nooit iets gebleken.

Mijn *Koeskoes* at gulzig, dat moet toegegeven worden, en zij liet daarbij eigenaardige smakkende geluiden hooren. (Het eenige keelgeluid, dat ik überhaupt van mijn *Koeskoes*

¹⁾ De *poekang* (*Nycticebus tardigradus* = *N. coucang*) behoort tot de z. g. n. halfapen.

²⁾ In gevangenschap was mijn *Koeskoes* ook overdag tamelijk levendig, althans voor haar doen.

vernomen heb — en dan nog zeer zelden — was een korte schelle schreeuw). Onder het eten trok zij de bovenlippen omhoog, hetgeen haar een komische gezichtsuitdrukking verleende, alsof zij, wat zij oppeuzelde, erg vies vond. Wat men haar voorhield, greep zij met een van beide of met beide voorpooten tegelijk vast, berook het even en liet het dan — als haar n.m. het aangeboden niet aanstond — onmiddellijk op den grond vallen; in het andere geval zette zij dadelijk haar tanden erin. De typische houding, welke zij daarbij aannam, wordt door fig. 3 voldoende weergegeven; ook dat zij het voedsel met beide voorpooten vasthoudt op de manier van badjings of ratten. Na elken maaltijd likte zij, zooals reeds werd opgemerkt, zorgvuldig de voorpooten af.

Slechts heel zelden heeft men *Koeskoessen* levend naar Europeesche dierentuinen kunnen overbrengen, hetgeen volgens BREHM moet worden geweten aan de omstandigheid, dat deze dieren zich in hoofdzaak met plantaardigen kost voeden. M.i. moet de zaak — goed aangepakt — toch wel uitvoerbaar zijn, gezien het uitgebreide en gevarieerde menu, waaraan mijn *Koeskoes* zich gewend had, tenzij de dieren natuurlijk niet tegen de verandering van klimaat gedurende den overtocht bestand

blijken te zijn. Mijn *Koeskoes* nam genoegen met gekookte rijst en ketan, ketella, oebi, bangkoeang, ganjong, djantoeng ¹⁾, terong, komkommer, etc. Pisangs at zij met schil en al op; zij had echter een zichtbaren afkeer van de bittere, looizuurhoudende schillen van mangistans. Zij hield van alle soorten van vruchten (papaja, djamboe, sawoe-manilla, appels!, doekoe, ramboetan) en was verzot op doerèn. In den doerèntijd was het dan ook werkelijk wel een beetje gênant: het heele hok, de koeskoes, zelfs mijn jongen, die volgens zijn zeggen heelemaal niet van deze vrucht hield, gaven het bekende luchtje af. Wel merkwaardig overigens, dat mijn koeskoes met een voor haar in den boom opgehangen doerèn niet overweg kon. Werd zij afgeschrikt of weerhouden door den stekeligen bolster?

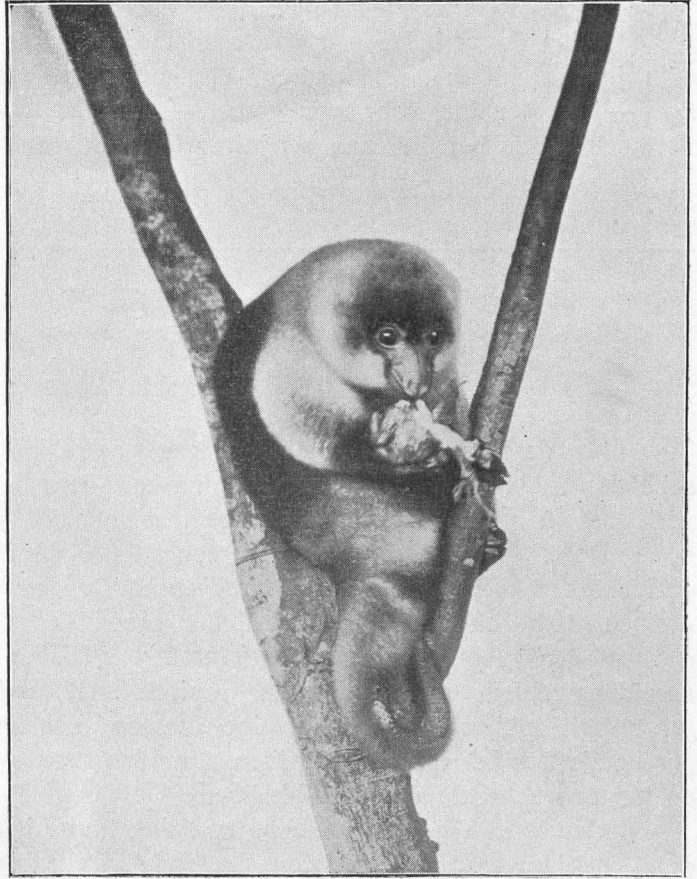

Fig. 3. Etende *Koeskoes*.

(v. D. M. M. fot.)

¹⁾ Djantoeng is de onontloken top van de bloeiwijze van de pisang; de buikig verwijde kroon van elke afzonderlijke bloem is gevuld met nectar, die door klieren in den top van het vruchtbeginsel wordt afgescheiden.

Ik heb eens geïnformeerd op het Herbarium en daar wist men mij mede te deelen, dat de doerèn aan den boom niet openspringt; dit gebeurt pas, als de rijpe vrucht van den boom loslaat en met een flinken smak op den grond valt. Kan een van onze lezers op de buitenbezittingen ons misschien inlichten, hoe de *Koeskoes* met een doerèn omspringt? Of komen deze dieren wellicht ook op den grond om voedsel te zoeken?

Toen ik verleden jaar van een mooie tocht in de Batak-landen terugkeerde, kwam mijn jongen mij met een bedremmeld gezicht het treurige nieuws brengen, dat de *Koeskoes* — juist een dag voor mijn komst — plotseling dood uit den boom was neergetuimeld. Vermoedelijk is het dier aan een of andere ouderdomskwaal gestorven. R. I. P.

V. D. M. M.

LALAB.

II ¹⁾.

2. Ophioglossaceae.

Na de boven voorgezette, minder aantrekkelijke, zij het dan ook niet ongezonde schotels, zal het welhaast tijd worden met iets beters voor den dag te komen. Aan dit verlangen kan nu voor een deel tegemoet gekomen worden, zooals hieronder blijken zal.

De *Ophioglossaceae* vormen een kleine familie, die slechts bestaat uit het drietal geslachten: *Ophioglossum* L., *Botrychium* SW. en *Helminthostachys* KAULF. De twee eerste geslachten bezitten vertegenwoordigers zoowel in de tropen, als in de gematigde luchtstreken der geheele aarde. *Helminthostachys*, daarentegen, heeft slechts een beperkt verspreidingsgebied, strekkende van tropisch Azië tot in Australië. Al behooren de *Ophioglossaceae* ook tot de varenachtige planten, toch zijn zij dadelijk van de overige hiertoe gerekende families te onderscheiden door den tegenovergestelden stand van het vruchtbare en het onvruchtbare deel der bladeren.

Gewoonlijk echter heeft de splitsing in steriel en fertiel bladgedeelte plaats aan of nabij den voet van het steriele bladvlak, in elk geval steeds aan de binnenzijde van de steriele helft en nooit aan de buitenzijde, noch langs den rand daarvan. Beide bladsegmenten kunnen gaaf of gelobd, tot zelfs enkel of dubbel veerdeelig ingesneden zijn, en het is eigenaardig, hoe het al of niet verdeeld zijn van de eene helft vrijwel steeds samengaat met dezelfde neiging bij de tegenovergestelde helft. Slechts *Helminthostachys* maakt hierop een uitzondering, want de steriele bladhelft is eenigszins handvormig, terwijl het fertiele deel uit een lang gesteelde, enkelvoudige sporangiën-aar bestaat. Hierdoor reeds is dit laatste geslacht duidelijk van de beide andere te onderkennen. De systematici hechten echter meer waarde aan de wijze van openspringen der sporangiën en de plaatsing hiervan aan de sporangiën-dragers. Zodoende krijgt men aan den eenen kant *Helminthostachys* met sporangiën, die in de lengte opensplijten, en aan den anderen kant *Ophioglossum* en *Botrychium* met sporangiën, die in de breedte opengaan. Ter onderscheiding der beide laatstgenoemde geslachten, krijgt men tegenover elkaar: *Ophioglossum* met sporangiën in de as van het fertiele deel verzonken, waardoor de aar een gekarteld geheel vormt; — en *Botrychium* met losse, zittende of gesteelde, bolvormige sporangiën, die

¹⁾ Vervolg van afl. 8, pag. 124.